

А. С. Вітвіцький

інспектор сектору реагування патрульної поліції відділу поліції № 6
Запорізького районного управління поліції Головного управління
Національної поліції в Запорізькій області
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9538-6393>

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ

На початковому етапі розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами важливою є оцінка наявної вихідної інформації про вчинення злочину та врахування слідчої ситуації, яка склалася. Слідча ситуація у криміналістиці визначається як сукупність умов у ході розслідування злочину. Вона є основою для планування розслідування, визначення слідчих (розшукових) дій та оперативних заходів, які необхідно провести першочергово та на наступному етапі розслідування, а також побудови, підтвердження або спростування слідчих версій в залежності від отриманої інформації про вчинений злочин.

Планування на початковому етапі є тактичною організацією досудового розслідування, яке спрямоване на визначення порядку проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, що визначається у відповідності до специфіки вчиненого злочину та характеру отриманої первинної інформації про злочин. Планування розслідування злочинів, що вчиняються транснаціональними організованими злочинними групами, має певні особливості: 1) мисленева діяльність під час планування має складний характер, обумовлений вчиненням групових злочинів, необхідністю встановлення ролі і функцій кожного учасника організованої злочинної групи; 2) у ході планування визначаються напрямки розслідування і здійснюється розділення завдань цілої серії злочинів, вчинених організованим злочинним угрупованням; 3) при плануванні враховується базова злочинна спрямованість злочинного угруповання; 4) планування передбачає наявність чіткої взаємодії слідчих з оперативними підрозділами; 5) ефективним є спільне планування діяльності слідчих і оперативних підрозділів при наявності необхідної координації; 6) єдині планові начала забезпечуються спільними нарадами слідчих і оперативних підрозділів; 7) необхідним є планування серії слідчих (розшукових) дій (наприклад, серії допитів підозрюваних, групових обшуків та ін.); 8) важливе значення має планування провадження тактичних операцій (оптимальних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових і організаційних заходів).

Ключові слова: злочин, транснаціональні злочини, планування розслідування, типові слідчі ситуації, типові слідчі версії.

Постановка проблеми. На початковому етапі розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами важливою є оцінка наявної вихідної інформації про вчинення злочину та врахування слідчої ситуації, яка склалася. Це є основою для планування розслідування, визначення слідчих (розшукових) дій та оперативних заходів, які необхідно провести першочергово та на наступному етапі розслідування, а також побудови, підтвердження або спростування слідчих версій в залежності від отриманої інформації про вчинений злочин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання планування досудового розсліду-

вання та типових слідчих ситуацій відображені у наукових працях В.П. Бахіна, В.Д. Берназа, П.Д. Біленчука, Р.І. Благути, А.Ф. Волобуєва, В.А. Журавля, Н.І. Клименка, О.Н. Колесніченка, В.О. Коновалової, В.К. Лисиченка, В.О. Маркуся, Г.А. Матусовського, А.В. Мовчана, В.О. Одерія, М.В. Салтєвського, М.І. Скригонюка, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітька та ін.

Організація розслідування транснаціональних злочинів та типові слідчі ситуації розглядалися П. Д. Біленчуком, А.П. Гелем, А.В. Кофановим, О.Л. Кобилянським, Є.К. Паніотом, Г.С. Семановим, В.В. Тіщенком, В.Ю. Шепітьком та ін.

Виклад основного матеріалу. У розслідуванні злочинів особливого значення набуває

його початковий етап. Слідча діяльність на початку розслідування характеризується дефіцитом і невизначеністю первинної інформації й водночас необхідністю правильно оцінювати вихідну ситуацію, швидко приймати рішення з проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на з'ясування сутності події, виявлення, фіксацію та зберігання слідів та інших доказів, пошук і виявлення підозрюваних осіб. Виконання вказаних завдань створює основу для подальшого розслідування, одержання необхідних даних для побудови й перевірки всіх необхідних версій, складання розгорнутої програми розслідування, забезпечує успіх у розслідуванні злочину загалом [5, с. 359].

Залежно від слідчих ситуацій, а також з урахуванням криміналістичної характеристики злочинів певного виду в окремих методиках формулюються рекомендації щодо висунення версій та найбільш ефективної послідовності слідчих (розшукових) дій щодо їх перевірки. Тобто, в результаті узагальнення багаторічного досвіду розслідування злочинів окремих видів чи груп у кожній окремій методиці послідовно формуються положення, які можна визначити як ланцюжок «типові слідчі ситуації – типові версії – типові плани розслідування». Отже, у кожній окремій методиці розслідування розробляються своєрідні програми розслідування злочинів окремих видів [6, с. 13].

У криміналістиці слідчу ситуацію розглядають в широкому і вузькому розуміннях. У широкому розумінні слідча ситуація являє собою сукупність усіх умов, що впливають на розслідування і визначають його особливості. Така сукупність найбільш повно характеризує і відображає усе, що впливає і може впливати на розслідування злочину, а відтак, дозволяє вичерпно визначити шляхи і засоби цілеспрямованого впливу на сформовану слідчу ситуацію. Слідча ситуація має динамічний характер. На неї впливають різні чинники, внаслідок чого може відбуватися її зміна. Залежно від обсягу наявної доказової інформації формуються сприятливі або несприятливі ситуації [4, с. 281-282]. Слідча ситуація у криміналістиці визначається як сукупність умов, що склалися у ході розслідування злочину. Слідча ситуація також охоплює наявну інформацію про вчинений злочин, особливості поведінки учасників процесу та їх позицію, наявність або відсутність підозрюваного, потерпілого, свідків злочину, можливість застосування технічних засобів та ін.

Водночас слідчу ситуацію можна визначити як інформаційну модель, яка містить відомості

про стан розслідування на певному етапі, що допомагає оцінювати ступінь вирішеності пізнавальних завдань, визначити напрям, завдання, методи й засоби їх вирішення в слідчій діяльності [5, с. 359]. У ході розслідування злочинів одного виду можуть складатися схожі ситуації, які вчені-криміналісти називають типовими. А.Ф. Волобуєв визначає типові слідчі ситуації як найбільш характерні слідчі ситуації, що відіграють ключову роль у формуванні практичних рекомендацій у кожній окремій методиці розслідування [6, с. 12].

В.В. Тіщенко говорить, що слідча ситуація зумовлює напрям і завдання розслідування тактичного і стратегічного характеру, впливає на прийняття рішення щодо методів і засобів їх вирішення. Слідча ситуація створює об'єктивні передумови для визначення слідчим напрямку і змісту розслідування. Проте правильний вибір завдань, побудова версій, визначення засобів їх вирішення та перевірки залежить від адекватної оцінки слідчим ситуації, що склалася на певний момент розслідування. Оцінюючи ситуацію необхідно зважати на джерела і зміст вихідної інформації на початку розслідування, на ступінь її конкретності, повноти й достовірності, а також на тривалість часу, що минув із моменту вчинення злочину, наявність або відсутність свідків, на поведінку на позицію учасників розслідування [5, с. 359].

Слідча ситуація, яка склалася на початковому етапі розслідування є підґрунтям для визначення напрямку розслідування та його планування. В. О. Коновалова пише, що під плануванням розслідування розуміють визначення шляхів розкриття злочинів, окреслення обставин, які підлягають з'ясуванню, а також встановлення найдоцільніших строків проведення необхідних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів [3, с. 207]. А.Ф. Волобуєв говорить про типовий план розслідування як найбільш характерний для слідчої ситуації план, який містить у собі систему типових версій, обставини (питання), що підлягають встановленню, та комплекс слідчо-розшукових дій [6, с. 13].

О. Н. Колісниченко наголошує, що за змістом планування – це пізнавальний процес, який має на меті виявити всі необхідні обставини події, що розслідується, встановити істину в справі. Розкриття кожного злочину породжує необхідність розв'язання не тільки загальних завдань, які випливають з вимог кримінально-процесуального закону і певної кримінально-правової кваліфікації, а й конкретних, що визначаються

характером і обсягом інформації, наявної до початку розслідування і на окремих його етапах [2, с. 178]. В. О. Коновалова вказує, що необхідність планування розслідування впливає з усієї суті діяльності слідчого у розслідуванні злочинів, яка потребує організованості, швидкості. Завданням кожного слідчого є вивчення наукових основ планування та впровадження їх у слідчу практику [3, с. 206-207].

Таким чином, планування на початковому етапі є тактичною організацією досудового розслідування, яке спрямоване на визначення порядку проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, що визначається у відповідності до специфіки вчиненого злочину та характеру отриманої первинної інформації про злочин.

У літературних джерелах приділено певну увагу плануванню розслідування злочинів, визначенню принципів планування і техніці складання планів. Водночас проблеми планування розслідування злочинів, що вчиняються транснаціональними організованими злочинними групами, належним чином не досліджувалися в криміналістичній теорії. На сьогодні фактично відсутні розробки стосовно особливостей планування розслідування даної категорії злочинів.

Планування розслідування злочинів, що вчиняються транснаціональними організованими злочинними групами, має певні особливості: 1) мисленева діяльність під час планування має складний характер, обумовлений вчиненням групових злочинів, необхідністю встановлення ролі і функцій кожного учасника організованої злочинної групи; 2) у ході планування визначаються напрямки розслідування і здійснюється розділення завдань цілої серії злочинів, вчинених організованим злочинним угрупованням; 3) при плануванні враховується базова злочинна спрямованість злочинного угруповання; 4) планування передбачає наявність чіткої взаємодії слідчих з оперативними підрозділами; 5) ефективним є спільне планування діяльності слідчих і оперативних підрозділів при наявності необхідної координації; 6) єдині планові начала забезпечуються спільними нарадами слідчих і оперативних підрозділів; 7) необхідним є планування серії слідчих (розшукових) дій (наприклад, серії допитів підозрюваних, групових обшуків та ін.); 8) важливе значення має планування провадження тактичних операцій (оптимальних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових і організаційних заходів).

Під час проведення даного дослідження була зроблена спроба з'ясувати найбільш доцільну форму організації розслідування злочинів, що вчиняються організованим злочинним угрупованням. Так, за результатами анкетування слідчих встановлено, що на їх думку найбільш доцільною формою є: проводити розслідування одноосібно слідчим – 12%; здійснювати розслідування слідчим при оперативному супроводженні – 36%; проводити розслідування слідчо-оперативною групою – 42%; проводити розслідування декількома слідчими – 10%.

Участь у слідчо-оперативній групі є формою взаємодії правоохоронних органів. Формування слідчо-оперативної групи щодо злочинів, що вчиняються організованими групами з міжнародними зв'язками, передбачає участь оперативних співробітників спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю. Специфікою планування досудового розслідування є визначення учасників слідчо-оперативної групи та індивідуальних завдань для кожного з них, а також строків виконання. Таким чином, у найкоротші терміни досягається вирішення багатьох завдань щодо отримання доказової інформації та проведення слідчих (розшукових) дій. Завдяки плануванню роботи слідчо-оперативної групи здійснюється оптимізація процесу розслідування і своєчасне вирішення наявних завдань на початковому етапі розслідування.

При розслідуванні злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами з міжнародними зв'язками, письмовий план доцільно складати за епізодами. При проведенні розслідування групою слідчих або слідчо-оперативною групою може застосовуватися груповий метод розслідування. При цьому кожному слідчому доручається розслідування певного епізоду, для чого він складає план і узгоджує його з керівником групи. Керівник у міру накопичення матеріалів збирає учасників групи, і вони колективно коригують раніше намічені плани, будують нові версії для вирішення слідчих ситуацій, що складаються [1, с. 227]. Крім того, на нашу думку, важливим є встановлення чітких термінів проведення слідчих (розшукових) дій та оперативних заходів для кожного учасника слідчо-оперативної групи.

У криміналістичній літературі пропонується використання допоміжних планів, до яких можна віднести планування роботи кожного із учасників слідчо-оперативної групи, а також складання схем злочинних зв'язків або матриць участі кожного із учасників організованого зло-

чинного угруповання. Ці плани набувають особливої актуальності при розслідуванні злочинів, що вчиняються транснаціональними організованими групами. Це пов'язане з множинністю епізодів злочинної діяльності і значною кількістю учасників злочину. Тому доцільним є упорядкування матриці участі кожного учасника злочинної групи в тому або іншому епізоді її злочинної діяльності. Дане планування сприяє встановленню індивідуальної ролі кожного учасника злочинного угруповання стосовно конкретного епізоду злочинної діяльності.

У процесі планування розслідування важливого значення набуває побудова слідчих версій. Логіка взаємозв'язку версії і планування простежується головним чином у тому, що всі обставини, які підлягають встановленню при розслідуванні, випливають з тих наслідків, котрі виводяться з побудованого припущення. Виявлені обставини створюють у випадках їх належності до виведених наслідків той ланцюг доказів, який є основою розслідування [8, с. 35].

В. М. Левков зазначає, що інструментом поняття невідомих фактів у процесі розслідування і судового розгляду є версії, які становлять різновид гіпотез. Останні в філософській літературі розділяються на дві великі групи: теоретичні й фактичні. Стосовно пізнання, що здійснюється в галузі кримінального судочинства, версію можна визначити як окремий різновид гіпотези, котра висувається для пояснення одного чи кількох фактів у процесі розслідування або судового розгляду. Вона має особливості, обумовлені сферою її застосування, що визначає її перевірку специфічними методами в суворо обмежені законом строки [7, с. 3]. В. М. Левков пропонує термін «типологічні версії», який фактично охоплює два підвиди: 1) типові версії, в основі яких досвід слідчого, експерта, працівника розшуку чи судді за аналогічним розслідування справи; 2) типові версії, які базуються на виявлених закономірних зв'язках між елементами криміналістичної характеристики злочинів певного виду [7, с. 9].

Слідчі версії можуть утворювати всі обґрунтовані припущення як про злочин в цілому, так і про його деякі ознаки. Це не тільки припущення про характер розслідуваної події, окремі факти і обставини, що мають істотне значення для повного й об'єктивного розслідування кримінального провадження, але і припущення про причини, які обумовили існування певних слідів як на матеріальних предметах, так і у свідомості людей, і про інші зв'язки між окремими фак-

тами, що мають значення для розслідування [9, с. 252].

У криміналістичній літературі робилися спроби дослідження сутності версій, їхньої класифікації, особливостей побудови і перевірки. Водночас, на нашу думку, існує необхідність у визначенні специфіки побудови слідчих версій стосовно розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами з міжнародними зв'язками.

Насамперед необхідно вказати на важливість побудови версії про причетність до злочину організованої групи. Таке припущення може бути висунуте на основі оперативно-розшукової інформації, аналізі повідомлення про злочин, на результатах першочергових слідчих (розшукових) дій. Проведене нами анкетування слідчих показує, що вони будують версії про вчинення злочину організованою злочинною групою, після отримання відомостей про злочин – 12 %; під час огляду місця події – 34 %; після проведення першочергових слідчих дій – 38 %; після отримання висновку судової експертизи – 8 %; у ході складання обвинувального акту – 8 %.

Побудова слідчих версій впливає на весь процес планування розслідування злочинів. Слідчі версії, на наше переконання, це центральний елемент планування, що знаходить свій відбиток у плані розслідування. У зв'язку з цим план не може бути жорстким, він повинен бути динамічним, гнучким.

Для планування розслідування злочинів важливого значення набувають так звані типові версії (їх система). На думку В. М. Левкова призначення типологічних версій [7, с. 9]. – в озброєнні осіб, котрі здійснюють розслідування орієнтовано високого рівня на його початковому етапі. Внаслідок того, що досвід має позитивну чи негативну функцію, котра визначається стереотипністю мислення, найдоцільніше в практичній діяльності використати системи типових версій (порівняно до типових), оскільки вони мають більший ступінь відтворення дійсності, тому що основані на частоті окремих ознак елементів криміналістичної характеристики злочинів певного виду [7, с. 9]. А.Ф. Волобуєв визначає типові слідчі версії як характерні для цієї слідчої ситуації ймовірні пояснення механізму злочину чи окремих його обставин. Висунення типових версій ґрунтується на положеннях криміналістичної характеристики злочинів цього виду [6, с. 13].

Проведене нами анкетування та інтерв'ювання слідчих показує, що на думку практичних

працівників існує необхідність у розробці типових версій про вчинення злочинів організованою злочинною групою («так» відповіли 92% слідчих).

Підставою для побудови слідчих версій про вчинення злочину транснаціональною організованою злочинною групою є дані про груповий характер злочину (наявність не менше трьох учасників); про підготовку і планування дій по вчиненню і приховуванню злочину (невипадковий вибір об'єкта посягання, продуманість діяння за механізмом його вчинення, наявність єдиного плану дій злочинців тощо); про оснащеність або озброєність злочинців (використання сучасних технічних засобів, транспорту, інформаційних технологій, вогнепальної зброї і т. п.); про розподіл функцій між учасниками, про певну рольову диференціацію й узгодженість дій у процесі вчинення злочину та ін.

У процесі розслідування злочинів, що вчиняються транснаціональною організованою злочинною групою, повинна бути побудована ціла система версій, що підлягає подальшій перевірці. До цієї системи можуть бути віднесені припущення: 1) про специфічний суб'єкт злочину – вчинення злочину організованою злочинною групою (або злочинною організацією); 2) про взаємодію організованої злочинної групи з іншими злочинними формуваннями, про конфліктність їхніх стосунків, сутички, входження до злочинної організації, співробітництво з міжнародними злочинними організаціями та ін.; 3) про організаторів (лідерів) злочинного угруповання; 4) про базову спрямованість і причетність до різного роду злочинів; 5) про корупційні зв'язки злочинної групи або їхню відсутність; 6) про тривалість існування злочинної групи; 7) про територіальну поширеність діянь злочинного формування; 8) про наявність або відсутність жорсткої дисципліни всередині організованої злочинної групи; 9) про наявність злочинного «почерку», використання типових способів учинення злочинів; 10) про мотиви вчинення злочинів даною групою; 11) про розподіл рольових обов'язків у групі, чітку ієрархію тощо.

У ході розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними групами значення має побудова версій щодо керівників або організаторів таких груп. Підґрунтям для таких версій є вивчення інформації щодо учасників організованої злочинної групи та розділення ролей між ними, взаємовідносин між учасниками такої групи; отримання інформації про особисті якості учасників групи; отримання інформації від свідків і потерпілих щодо їх

взаємодії з учасниками групи та характеру діяльності і функцій, які виконували злочинці.

Висновки. Таким чином, організація розслідування транснаціональних злочинів на початковому етапі полягає у вивченні інформації про вчинений злочин, розроблення плану розслідування та побудові слідчих версій в залежності від наявної слідчої ситуації.

Планування на початковому етапі є тактичною організацією досудового розслідування, яке спрямоване на визначення порядку проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, що визначається у відповідності до специфіки вчиненого злочину та характеру отриманої первинної інформації про злочин. Планування розслідування злочинів, що вчиняються транснаціональними організованими злочинними групами, має певні особливості: 1) мисленева діяльність під час планування має складний характер, обумовлений вчиненням групових злочинів, необхідністю встановлення ролі і функцій кожного учасника організованої злочинної групи; 2) у ході планування визначаються напрямки розслідування і здійснюється розділення завдань цілої серії злочинів, вчинених організованим злочинним угрупованням; 3) при плануванні враховується базова злочинна спрямованість злочинного угруповання; 4) планування передбачає наявність чіткої взаємодії слідчих з оперативними підрозділами; 5) ефективним є спільне планування діяльності слідчих і оперативних підрозділів при наявності необхідної координації; 6) єдині планові начала забезпечуються спільними нарадами слідчих і оперативних підрозділів; 7) необхідним є планування серії слідчих (розшукових) дій (наприклад, серії допитів підозрюваних, групових обшуків та ін.); 8) важливе значення має планування провадження тактичних операцій (оптимальних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових і організаційних заходів).

Список використаної літератури:

1. Биленчук П.Д. Учение о криминалистической версии и планировании // Специализированный курс криминалистики : учебник. Киев : НИИРПО КВШ МВД СССР, 1987.
2. Колісниченко О.Н. Планування розслідування і слідчі версії // Радянська криміналістика. Криміналістична техніка і слідча тактика : підручник / За ред. В.П. Колмакова. Київ : Вища школа, 1973.
3. Коновалова В.О. Організація і планування розслідування. Поняття і принципи планування. Техніка планування // Криміналістика : підруч-

- ник / За ред. В.Ю. Шепітька. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001.
4. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид. Харків : Право, 2010. 464 с.
 5. Криміналістика : підручник / За ред. В.В. Тіщенко. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 556 с.
 6. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / [А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 312 с.
 7. Левков В.М. Криміналістичні версії : текст лекції. Харків : Юрид. ін-т, 1991.
 8. Расследование хищений государственного или общественного имущества (проблемы тактики и методики) : монография. Харьков: Выща школа, 1987.
 9. Тарасюк І. В. Поняття та роль слідчої (розшукової) версії у процесі пізнання об'єктивної істини в розслідуванні справ кримінального провадження. *Митна справа*. 2013. № 6 (2.2). С. 250–253. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2013_6%282.2%29__43.

Vitvitsky A. S. The initial stage of the investigation of transnational crimes

Abstract. At the initial stage of the investigation of crimes committed by organized criminal groups, it is important to assess the available initial information about the commission of the crime and take into account the investigative situation that has developed. The investigative situation in criminology is defined as a set of conditions during the investigation of a crime. It is the basis for planning the investigation, determining investigative (search) actions and operational measures that must be carried out as a priority and at the next stage of the investigation, as well as building, confirming or refuting investigative versions depending on the received information about the committed crime.

Planning at the initial stage is the tactical organization of a pre-trial investigation, which is aimed at determining the procedure for conducting investigative (search) actions and operative-search measures, which is determined in accordance with the specifics of the committed crime and the nature of the received primary information about the crime. Planning the investigation of crimes committed by transnational organized criminal groups has certain features: 1) mental activity during planning is of a complex nature, due to the commission of group crimes, the need to establish the role and functions of each member of an organized criminal group; 2) in the course of planning, the directions of the investigation are determined and the tasks of a whole series of crimes committed by an organized criminal group are divided; 3) the basic criminal orientation of the criminal group is taken into account during planning; 4) planning involves a clear interaction of investigators with operative units; 5) joint planning of the activities of investigative and operative units is effective in the presence of the necessary coordination; 6) unified planning principles are ensured by joint meetings of investigative and operative units; 7) it is necessary to plan a series of investigative (search) actions (for example, a series of interrogations of suspects, group searches, etc.); 8) planning of tactical operations (optimal investigative (search) actions, operational search and organizational measures) is of great importance.

Key words: *crime, transnational crimes, investigation planning, typical investigative situations, typical investigative versions.*